

ISTRAŽIVANJE TEŠKOĆA U JEZIČNOM RAZVOJU NA PRIMJERU TVORBE MNOŽINE

D. Vuletić,
M. Ljubešić,
M. Kovačević

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.36

Sažetak

U ovom radu prikazani su prvi rezultati longitudinalnog istraživanja jezičnog razvoja. Analizirani su zadaci za tvorbu množine i dvojine leksema i pseudoriječi s obzirom na prihvatljivost odgovora sa stanovišta jezične norme u skupini djece s jezičnim teškoćama i u kontrolnoj skupini ($N_1 = 38$, $N_2 = 38$).

Djeca s jezičnim teškoćama griješila su više u tvorbi množine i statistički značajne razlike javile su se ondje gdje je tvorba kompliciranija, bilo da zahtijeva dodatne glasovne promjene ili neke rjeđe oblike u govoru. U zadacima za tvorbu dvojine, koji su jezično jednostavniji, nije bilo statistički značajnih razlika.

ključne riječi: logopedija, disfazoidne smetnje

1. UVOD

U proučavanju govornog jezika i načina kako djeca izgrađuju jezično znanje, posebnu skupinu čine ona djeca kod koje taj proces ne ide jednostavno, skladno i oslobođeno vidljivih teškoća. Ova je skupina zanimljiva i s teorijskog i s praktičnog stajališta, jer istraživanje teškoća u govornom razvoju pruža niz korisnih podataka za objašnjavanje procesa usvajanja jezika, a ti se podaci istovremeno koriste za planiranje i izvođenje govorne terapije kod djece s disfazičnim smetnjama.

Na Fakultetu za defektologiju započeli smo u 1989. godini na iskustvima prethodnih istraživanja govora (Vuletić i studenti 1980, Vuletić i Arapović 1981, Vuletić 1988a, 1988b, 1989, 1990) longitudinalnu studiju jezičnih teškoća u djece osnovnoškolske dobi. Ova je studija metodološki usuglašena s jednom drugom longitudinalnom studijom teškoća u govornom razvoju - projektom Njemačke zajednice za znanstvena istraživanja "Untersuchungen zum Entwicklungsdysgrammatismus als spezifischer Ausprägungsform der Entwicklungsdysphasie" (Scholer, Abele, Kany, Ljubešić, Seeger 1987, Scholer, Abele, Kany

& Seeger 1987). Budući da su se međulingvističke usporedbe jezičnih teškoća, koje su se počele pojavljivati tek zadnjih godina, pokazale vrlo vrijednim metodološkim pristupom (Leonard, Sabbadini, Voltera, Leonard 1988), konačni nam je cilj upravo takva komparacija jezičnih teškoća djece mlađe školske dobi na osnovi podataka prikupljenih u ova dva istraživanja.

2. PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Za ovaj prikaz odabran je uski segment problema koji istražujemo (projekt je prikazan u Vuletić, Arapović, Farago, Hedjever, Ljubešić 1990), a to je komparacija načina označavanja duala i plurala u ispitanika s teškoćama jezičnog razvoja i u ispitanika bez teškoća u govornom razvoju. Ovim smo istraživanjem željeli ustvrditi postoje li statistički značajne razlike u pogledu prihvatljivosti odgovora sa stanovišta jezične norme između grupa ispitanika kod: 1. duala leksičkih riječi; 2. duala pseudoriječi; 3. plurala leksičkih riječi; 4. plurala pseudoriječi. Ujedno nas je zanimalo u kojim se zadacima javljaju najveće razlike i koja hipotetska objašnjenja možemo predložiti.

3. METODE RADA

3.1. Ispitanici

Uzorci ispitanika izabrani su iz populacije učenika prva četiri razreda triju zagrebačkih osnovnih škola. Prvi odabir učenika s jezičnim teškoćama učinili su njihovi učitelji. S njima je prethodno vođen razgovor i upoznati su s obilježjima govora djece s teškoćama u jezičnom razvoju (prisutnost morfoloških i sintaksičkih grešaka u govoru). Zatim su tako izdvojene učenike ispitali logopedi i za istraživanje su zadržana samo ona djeca kod koje je analiza spontanog govora potvrdila postojanje disfazoid-

nih smetnji u govoru. Od ukupnog broja djece (N = 1222) nastavnici su izdvojili 153, a logopedskim ispitivanjem potvrđeno je postojanje jezičnih smetnji u 42 djece tj. tek u jedne četvrtine od prvobitno izdvojenih učenika ili 3,3% od populacije.

Ispitanike bez teškoća u jezičnom razvoju birali smo u pravilu iz istih razreda kao i djecu s ustanovljenim teškoćama pazeći pri tom da budu slični po dobi (+/- 6 mjeseci), da dolaze iz slične sociokulturne sredine, te da su istog spola. Zasad je našim ispitivanjem cjelovito obrađeno 38 ispitanika iz svake skupine (tablica 1), te ovdje prezentiramo njihove rezultate.

Tablica 1. Ispitanici

	Ispitanici s jezičnim teškoćama	Kontrolna skupina
spol	24 dječaka 14 djevojčica	24 dječaka 14 djevojčica
dob	76-143 mj. X = 108,32 mjeseca SD = 14,34	79-139 mj. X = 108,97 mjeseci SD = 14,24

3.2. Istraživački materijal i postupak

Zadaci za ispitivanje tvorbe množine i dvojine sadrže pet leksičkih riječi i petnaest pseudoriječi. Odabrane leksičke riječi (šibica, koljeno, jastuk, lane, vrabac) dobro su poznate djeci osnovnoškolske dobi, različite su dužine i različitog roda, te u tvorbi množine zahtijevaju različite nastavke kao i dodatne glasovne promjene. Drugim riječima ovakav odabir odražava složenost tvorbe množine u hrvatskom. Pseudoriječi (masculina: plabel, min, kalan, topруг, mohač, morum; feminina: kila, raboš, tadina, ravona, suljica, zadost; neutra: tene, čule, mojče) također su trebale održavati tipične oblike pluralizacije u hrvatskom.

Zadaci su primjenjivani uz pomoć slika na kojima je bio naslikan predmet ili biće koje imenica imenuje (bilo leksem ili pseudoriječi). Pri odgovaranju uvijek se tražio nominativ plurala odnosno duala. Ispitivač bi

djetetu izgovorio nominativ jednine uz obaveznu oznaku roda imenice, što se postizalo uz brojeve - jedan, jedna, jedno.

4. REZULTATI I DISKUSIJA

U hrvatskom jeziku imenice, ovisno o rodu, tvore plural na različite načine. Zastupljenost rodova nije jednolika, što znači da dijete nejednolikom učestalošću sluša oblike za množinu koji pripadaju različitim gramatičkim paradigmama.

Imenice muškog roda u govoru zastupljene su sa 46,2%, ženskog roda sa 44,4% i srednjeg sa 9,4% (Vuletić, Arapović). Tvorba plurala podliježe pravilima koja nisu jednostavna, a ima i iznimaka. Postoje svega 3 osnovna nastavka za plural: -i, -e, -a, ali i niz dodatnih mogućnosti i pravila koja ih određuju.

Dual se u hrvatskom koristi uz brojeve 2, 3 i 4, a kao oblik koristi se genitiv singulara. Oblici koje jezična norma ovdje zahtijeva jednostavniji su nego li pri tvorbi množine. Razlog za izbor upravo ovog aspekta padeške morfologije (označavanje nominativa množine i nominativa dvojine) za istraživanje jezičnog razvoja leži prije svega u kognitivnoj jednostavnosti zadatka. Naime, već na predškolskom uzrastu djeca

razlikuju pojedinačno i mnoštvo kao različite pojmovne kategorije, a i lingvističko označavanje ovih kategorija javlja se relativno rano (Brown 1973, Slobin 1985). Prema tome, radi se o dovoljno jednostavnom zadatku koji prema postojećim iskustvima (Holz 1988, Scholer, Kany 1989) daje uvid u procese jezičnog razvoja i razinu usvojenosti jezičnog znanja. Naša iskustva idu također u prilog ovoj kategoriji.

Tablica 2.

Ukupan broj točno riješenih zadataka za plural (1), za plural leksičkih riječi (2) i za plural pseudoriječi u grupi ispitanika s jezičnim teškoćama i u kontrolnoj skupini.

	(1) svi zadaci	(2) riječi	(3) pseudoriječi
skupina s jez. teš.	X = 11,37 SD = 2,95	X = 3,46 SD = 0,81	X = 7,92 SD = 2,48
kontrolna skupina	X = 13,42 SD = 3,33	X = 4,29 SD = 0,73	X = 9,12 SD = 2,89
	F = 4,38 p = 0,03	F = 12,18 p = 0,001**	F = 2,07 p = 0,13

Tablica 3. Ukupan broj točno riješenih zadataka za dual (1), za dual leksičkih riječi (2) i za dual pseudoriječi u grupi ispitanika s jezičnim teškoćama i u kontrolnoj skupini.

	(1) svi zadaci	(2) riječi	(3) pseudoriječi
skupina s jez. teš.	X = 17,64 SD = 2,51	X = 4,52 SD = 0,67	X = 13,36 SD = 2,04
kontrolna skupina	X = 16,87 SD = 2,58	X = 4,64 SD = 0,68	X = 12,23 SD = 2,41
	F = 0,13 p = 0,71	F = 0,07 p = 0,93	F = 0,19 p = 0,66

Tablica 4. Postoci točnih odgovora u zadacima tvorbe množine i dvojine

zadatak	skupina s jez. teš.	kontrolna skupina	skupina s jez. teš.	kontrolna skupina
	množina		dvojina	
šibica	100	100	100	100
koljeno	87	96	100	100
jastuk	54	83*	100	89
lane	08	49*	67	79
vrabac	92	100	94	94
plabel (m)	58	71	89	95
min (m)	71	75	89	87

zadatak	skupina s	kontrolna skupina	skupina s	kontrolna skupina
	jez. teš.		jez. teš.	
	množina		dvojina	
kila (f)	62	58	94	87
raboš (f)	96	87	86	76
tene (n)	08	33*	78	84
kalan (m)	79	96	90	95
toprug (m)	17	58*	92	97
ćule (n)	08	29	81	92
tadina (f)	62	50	83	87
mohač (m)	87	96	90	97
mojče (n)	04	04	30	39
ravona (f)	33	42	89	76
morum (m)	58	67	84	84
suljica (f)	62	62	98	95
zadost (f)	83	87	92	89

* statistički značajna razlika uz $p < 0,05$

Prva uočljiva razlika odnosi se na različitu težinu zadataka plurala u odnosu na dual (tablice 2, 3 i 4). U zadacima plurala obje su skupine više griješile nego li u zadacima duala što interpretiramo kao posljedicu činjenice da je tvorba plurala u hrvatskom složenija nego li tvorba duala. Prema tome, ono što je u jeziku jednostavnije s formalnog aspekta, ispitanici s više uspješnosti primjenjuju i u kreativnom označavanju množine novih riječi.

Dual je po svojem obliku jednostavniji i skupine ispitanika ne razlikuju se statistički značajno. U pluralu, međutim, skupine se razlikuju (tablice 2 i 4).

Analiza zadataka pokazuje da se statistički značajne razlike javljaju kod riječi odnosno pseudoriječi kod kojih je tvorba plurala kompliciranija, tj. gdje zahtijeva dodatne glasovne promjene ili kad se kao plural koriste posebni oblici - npr. zbirne imenice. Iste generatore razlika među grupama prepoznajemo u obje vrste zadataka: u leksičkih riječi i pseudoriječi. U trećem zadatku (riječ jastuk) i dvanaestom zadatku (pseudoriječ toprug) plural je ispravan ako su uz dodavanje nastavka - i (radi se o imenicama muškog roda) izvede sibilizacija. Djeca s jezičnim teškoćama znatno češće nego djeca iz kontrolne skupine pridaju obliku za singular samo pluralni nastavak - i, a ne provode i

sibilizaciju.

Isto tako obje grupe ispitanika razlikuju se kod riječi "lane" među leksemima i "tene" među pseudoriječima. Struktura im je ista i obje zahtijevaju zbirnu imenicu za plural. Najteži zadatak za obje skupine ispitanika jest tvorba plurala za pseudoriječ "mojče". Oblik ove pseudoriječi ne nudi analogije u riječima svakidašnjeg govora u sredini u kojoj je istraživanje provedeno, pa ni razlike među skupinama nisu došle do izražaja.

5. ZAKLJUČCI

1. Ispitanici s jezičnim teškoćama ostvaruju manje točnih rješenja u tvorbi množine u odnosu na djecu bez jezičnih teškoća, dok se u tvorbi dvojine ne razlikuju.
2. Razlike su veće ondje gdje plural zahtijeva dodatne glasovne promjene i tvorbu plurala u obliku zbirnih imenica. Općenito, dobiveni rezultati ukazuju na razlike dviju skupina djece u jezičnom znanju.
3. Prema dobivenim rezultatima djeca s jezičnim teškoćama ne pokazuju neki opći deficit u stvaranju oblika za množinu niti kod leksičkih riječi niti kod pseudoriječi, već se teškoće očituju samo kod kompliciranijih i u govoru rjeđih oblika.

6. LITERATURA

- Leonard, L.B, Sabbadini, L, Volterra, V, Leonard, J. (1988). Some influences on the grammar of English - and Italian-speaking children with specific language impairment. *Applied Psycholinguistics*, 9, 39-57.
- Brown, R. (1973). *A first language: the early stages*. London: Allen.
- Holtz, A: (1988). Untersuchungen zur Entwicklung der Pluralmorphologie bei sprachbehinderten Kindern. Ulmer Publikationen zur Sprachbehindertenpädagogik, Bericht Nr. 5.
- Schöler, H, Abele, T, Kany, W, Seeger, G. (1987). A comparative cohort-sequential study of language-impaired and normally language developing 1st to 9st graders. *International Journal of Rehabilitation Research*, 10, 338-339.
- Schöler, H. Abele, T, Kany, W, Ljubešić, M. Seeger, G. (1987). Untersuchungen zum Entwicklungsdysgrammatismus als spezifischer Ausprägungsform der Entwicklungsdysphasie. Arbeitsberichte aus dem Forschungsprojekt "Dysgrammatismus". Bericht Nr. 2, Heidelberg: Pädagogische Hochschule.
- Schöler, H., Kany, W. (1989). Lernprozesse beim Erwerb von Flexionsmorphemen: Ein Vergleich sprachbehinderter mit sprachunauffälligen Kindern am Beispiel der Pluralmarkierung. U Kegel, G, Arnhold, T, Dahlmeier, K, Schmid, G., Tischer, B. (Eds), *Sprechwissenschaft und Psycholinguistik 3* (123-175). Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Slobin, D.I. (Ed) (1985). *The crosslinguistic study of language acquisition*. Vol. 1. Hillsdale, N.Y.: Erlbaum.
- Vuletić, D., i studenti (1980). Struktura rečenice u govoru. *Defektologija*, 16, 43-52.
- Vuletić, D., Arapović, D. (1981). Morfologija u govoru. *Defektologija*, 17, 35-46.
- Vuletić, D. (1988a). Struktura osnovnog rječnika govora. *Govor*, 5, 147-160.
- Vuletić, D. (1988b). Sređivanje govornog materijala za računsku obradu. Zbornik radova s IV. konferencije "Računalniška obdelava jezikovnih podatkov". Inštitut Jožef Štefan i Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Portorož, 451-458.
- Vuletić, D. (1989). Glasovna i slogovna struktura govora. Zbornik radova s V. kongresa Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije, Ljubljana 1989, 224-229.
- Vuletić, D. (1991). Istraživanje govora. Zagreb: Fakultet za defektologiju.
- Vuletić, D., Arapović, D., Farago, E. Heđever, M. i Ljubešić, M. (1990). Sindrom zaostajanja u jezičnom razvoju. *Defektologija*, 26, 57-62.

INVESTIGATION OF DIFFICULTIES IN SPEECH DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF PLURAL FORMATION Summary

This paper presents first results of the longitude investigation of speech development. Tasks for plural formation were analyzed as well as those for dual formation and pseudowords according to the acceptability of answers in the respect of speech norms from the sample of children with speech difficulties and the control sample (N1 = 38, N2 = 38).

Children with language difficulties made more mistakes in plural formation and the statistically significant differences occurred in cases of more complicated plural formation regardless of requests for additional voice changes, or some rare speech forms. In the tasks of dual formation which are more simple, no statistically significant differences were found.

KEY WORDS: speech therapy, plural, dysphasic disturbances